

Oroitzapenezko ekintzak eta
biktimen aitortza sustatzen
laguntzeko udalei eskaintzen
zaien agiri informatiboa

Euskal kasuan izandako
**bizitzeko eskubidearen
aurkako urraketen
argazkiak, herriz herri**

Lasarte-Oria, 1960-2010

(Bigarren edizioa)

2016ko azaroa

EUSKO JAURLARITZA

GOBIERNO VASCO

LEHENDAKARITZA
Bakegintza eta Bizkidetzarako
Idazkaritza Nagusia
Biktimen eta Giza Eskubideen Zuzendaritza

PRESIDENCIA
Secretaría General para la Paz
y la Convivencia
Dirección de Víctimas y Derechos Humanos

Oroitzapenezko ekintzak eta
biktimen aitortza sustatzen
laguntzeko udalei eskaintzen
zaien agiri informatiboa

Euskal kasuan izandako
bizitzeko eskubidearen
aurkako urraketen argazkiak,
herriz herri

Lasarte-Oria, 1960-2010

Bigarren edizioa

2016ko azaroa

Bakegintza eta Bizikidetzarako Idazkaritza Nagusia
Biktimen eta Giza Eskubideen Zuzendaritza

EUSKO JAURLARITZA

GOBIERNO VASCO

LEHENDAKARITZA
Bakegintza eta Bizikidetzarako
Idazkaritza Nagusia
Biktimen eta Giza Eskubideen Zuzendaritza

PRESIDENCIA
Secretaría General para la Paz
y la Convivencia
Dirección de Víctimas y Derechos Humanos

Aurkibidea

Aurkezpena. 6

Bizitzeko eskubidearen **urraketak**.

1. ETAm eta ETAk bizitzeko eskubidearen aurka egindako urraketak. 9
 2. Segurtasun-indarrek bizitzeko eskubidearen aurka egindako urraketak. 17
 3. Egiletza argitu gabe duten urraketak eta bestelakoak. 19
-

Erabilitako iturri eta zerrendak. 21

Aurkezpena

2015eko irailaren 4an, Eusko Jaurlaritzako Bakegintza eta Bizikidetzarako Idazkaritza Nagusiak jendaurrean aurkeztu zituen “Euskal kasuan izandako bizitzeko eskubidearen aurkako urraketan argazkiak, herriz herri (1960-2010)” izeneko dokumentuak. Guztira, 130 liburuxka dira, beste horrenbeste udalerriri buruzkoak. Ekitaldia egin zen Gogora – Memoriaren, Bizikidetzaren eta Giza Eskubideen Institutuaren egoitzan, Iñigo Urkullu buru zela, eta, han, liburuxka hauek banatu zitzaizkien alkateei.

Erretratu bakoitzak 1960 eta 2010 bitartean herri bakoitzean gertatu diren indarkeriazko heriotzen inguruan dagoen informazioa ematen du; betiere euskal kasuarekin lotuta dauden edo egon daitezkeen heriotzei buruzkoa. Helburua da memoriari buruzko udal-politika sustatzeko informazioa ematea, eta biktimengana eta haien senitartekoengana hurbiltzea. Egia esan, berehalakoan nabaritu zen dokumentu horiek udalen esku utzi izanaren eragina. Izan ere, 2014arekin alderatuta, laukoiztu egin zen 2015eko azaroaren 10ean Memoriaren Eguna ospatu zuten udalen kopurua.

Lehen edizio haren aurkezpenean argi adierazi zenez, bildutako kasuetatik gehienetan, dagoen informazioa bat dator eta nahikoa da. Dena den, kasu batzuei buruz, batez ere hirurogeiko hamarkadan, hirurogeita hamarreko hamarkadan eta laurogeiko hamarkada oso hasita zegoen arte izandakoetan, ez dago nahikoa informaziorik edo bertsio kontraesankorrek eta datu nahasgarriak agertzen dira; horrenbestez, oraindik ezin da azken ondorioa atera. Alde horretatik, beraz, azpimarratu zen lan hori ezin zela behin betiko amaitutzat eman, eta zabalik zegoela osatuz joateko.

Aurkezpena egin zenetik, ekarpen eta kontsulta ugari egin dituzte eraginpekoek, udalek zein herritarrek. Eta ohar horiei esker, asko hobetu da hasierako dokumentua. Hala, hartutako konpromisoa garaiz bete ahal izan da, eta prest da bigarren edizioa: 2016ko azarotik, udalen esku da, eta herritarrek ere eskura dezakete Gogoraren eta Bakegintza eta Bizikidetzako Idazkaritza Nagusiaren weguneetan.

Data horretatik aurrera eta bi webgune horietan, beste informazio-gune bat ireki da, “Aitortutako biktimak” izenburupean: informazio zehatza ematen du lege-arau baten babesean errekonozitu diren biktimei buruz. Terrorismoaren biktimei dagokienez, 1960tik aitortutako kasuak biltzen ditu, biktimei erreparazioa egiteko onartu diren legeak oinarritzat hartuta: 29/2011 Legea, 32/1999 Legea (Estatuko araudia) eta 4/2008 Legea (araudi autonomikoa). Funtzionario publikoek bizitzeko eskubidea urratu dieten biktimei dagokienez, 107/2012 Dekretuak aitortutako kasuak jaso dira, 1960tik 1978ra bitartekoak.

Aitortutako biktima horiez gain, badira aitortzeke dauden biktimak ere. Horietako asko datozen urteotan uztailaren 28ko 12/2016 Legea garatu zain daude: Eusko Legebiltzarrean onartu berri da, Euskal Autonomia Erkidegoan giza eskubideen urraketak jasan dituzten biktimei errekonozimendua eta erreparazioa emateko. Beste kasu batzuk, berriz, ez daude argi ikerketarik egin ez zelako, bertsio kontrajarriak daudelako, urraketak nork edo zergatik egin zituen argi ez dagoelako edo ebazpen judizialaren zain daudelako.

Puntu honetan, beraz, bi datu-baseak elkarren osagarri dira. “Aitortutako biktimak” izeneko gunean, lege baten babesean aitortpena jaso duten biktimei buruzko informazioa biltzen da. *Udal-erretratuak* ez dira biktimei errekonozimendu ofiziala emateko agiri ofizialak, informazioa ematekoak baino. Zerrenda horretan, aitortutako biktimei buruzko informazioa ematen da, batetik, eta prozedura judizial bidez edo lege batek babestutako administrazio-egintza baten bidez aitortpena jaso zain dauden biktimena ere bai, bestetik.

60/147 Ebazpena da nazioarteko zuzenbideak biktimei zuzendutako politikak egiteko duen bitartekorik garrantzitsuen; Nazio Batuen Batzar Nagusiek onartu zuten, 2005ean. Ebazpen horren 9. artikuluan berariaz jasota dago pertsona bat biktimatzat hartuko dela, alde batera utzita kasua judizialki erabat argitu den ala ez. Horrela izan ez balitz, terrorismoaren edo bestelako indarkerien biktimak ezin izango lirateke biktimatzat hartu, baldin eta kasu horiek epaitu edo argitu gabe baleude, eta, ildo horretatik, ezin izango litzazieke erreparaziorik egin errekonozimendu-lege batek babestutako administrazio-egintza baten bidez.

Ez dira sartu *Udal Erretratu* hauetan nazioarteko zuzenbidearen estandar horien arabera bizitzeko eskubidearen urraketatzat hartu ezin daitezkeen kasuak, gertatutako unean zegoen indarkeria testuinguruarekin lotura zuzena izanik ere. Hor sartzen dira suizidioak, istripuak, indarkeriazko ekintza batean gertatutako heriotzak, polizia-kidegoen artean egindako ustekabeko tiroak...

Oinarri horien gainean, *Udal Erretratuak* egiteko, biktimei buruz argitaratuta dauden zerrenda guztiak aztertu dira: Barne Ministerioak, Nafarroako Gobernuak, Eusko Jaurlaritzak, biktimen elkarteek, komunikabideek zein egile partikularrek egindakoak. Udalerrri bakoitzeko liburuxkan sartu dira hala bere lur-eremuan izan diren biktimak, nola, ekintza bera beste nonbait gertatuta ere, herri horretakoak diren edo bertan bizi diren biktimak.

Bi ataletan egituratu da edukia: lehenengoan, bizitzeko eskubidearen urraketa nahikoa frogatutzat dagoen kasuak jasotzen dira, egileen eta hurrenkera kronologikoaren arabera antolatuta. Bigarrenean, berriz, nahikoa argitu ez direla-eta kalifikazio hori behin betiko baietsizat ezin eduki dezaketen kasuak biltzen dira.

EAEko udalek adierazitako behar batetik sortu zen lan hau; izan ere, memoria-ekitaldiak sustatzeko orduan, ez zuten nahikoa informazio udalerrian izandako biktimei buruz. Dokumentu honek tresna erabilgarria izan nahi du udal-arduradunek memoriari buruzko proiektuak egiteko orduan herriko informazio guztia eskura izan dezaten.

Azken batean, iraganean nozitutako terrorismoaren eta indarkeriaren aurrean memoria kritikoa bultzatzeko betebeharrak instituzionalari erantzutea da kontua. Biktimen oroimena bizirik iraunarazteko memoria, eta orainaldian eta etorkizunean giza eskubideekiko behin betiko konpromisoa helarazten duena, bereziki, bizitzeko eskubidearen eta pertsonen duintasunaren errespetuarekiko konpromisoa.

Garrantzitsua da argi izatea memoriaren politika publiko baten helburua ez dela *omenaldiak* egitea. Bi helburu nagusi ditu, eta zentzu sozial eta politiko sakonagoa dute helburu horiek: biktimei dagokienez, gertatutakoa gogoraraztea, jasan zuten bidegabekeria aitortzea, eta haienganako elkartasuna adieraztea beste behin ere, eta, gizarteari dagokionez, berriz, gogoeta kritikoa sustatzea iraganean gertatutakotik berriz ere gertatu behar ez duenaz hausnartzeko, edo, aitzitik, gertatutako horretatik azpimarratu behar denaz hausnartzeko.

Liburuxka hauetako bakoitza berriz ere gertatu behar ez duenaren eta ahaztu behar ez denaren erretratu da. Dokumentuaren izenburuan *erretratua* hitza jasotzen da, erretratuak gizakiaren irudia erakusten duelako; aurpegia, begiak eta espresioa dituelako. Erretratuak pertsona jakin bat irudikatzen du; izen, abizen, familia, lagun, istorio, amets eta proiektuak dituen pertsona jakin bat. Biktimen sufrimendu bidegabekia hezurmamitzen duten aurpegiaren erretratua duzu dokumentu hau.

Bizitzeko eskubidearen **urraketak**

1. **ETAm** eta **ETAk** bizitzeko eskubidearen aurka egindako urraketak

1

Antonio Huegun Agirre

Data: 1982/05/14.

Adina: 42 urte.

Non jaioa: Aia (Gipuzkoa).

Bizilekua: Lasarten, 18 urte zituenetik.

Seme-alabak: Alaba bat eta seme bat.

Lanbidea, kargua, bestelakoak: Taxilaria.

Egilea: ETAm

Heriotza-lekua: Sei tiro jota hilik agertu zen Bilbo-Behobia autopista ondoko bide batean, Eibar-ko Arratetik hurbil.

Prozedura: Su-armaz egindako atentatua.

Datu gehigarriak: Talde bakar batek ere ez zuen atentatua bere gain hartu atentatua baina Barne Ministerioak ETaren biktima bezala aitortu du.. Gorpua 07:00ak aldera aurkitu zuten, "tamaina handiko paper batean bildurik" (*El País*).

2

José Herrero Quiles

Data: 1985/11/26.

Adina: 67 urte.

Non jaioa: Donostia (Gipuzkoa).

Bizilekua: Lasarte-Oria (Gipuzkoa).

Seme-alabak: Bi seme-alaba.

Lanbidea, kargua, bestelakoak: Guardia zibil erretiratua.

Egilea: ETA.

Heriotza-lekua: Ohi bezala Iñaki tabernan kartetan jokatu ostean, 19 urteko semearekin etxera zihoala, ondo-ondotik egin zioten tiro Lasarte-Oriako Urdaneta kalean.

Prozedura: Su-armaz egindako atentatua.

Datu gehigarriak: Berria jakitean, emazteak bihotz-kolapso baten hasiera izan zuen, eta ospitaleratu egin behar izan zuten. Seme gazteenari ere bihotzekoak jo zion. Biktimak beste atentatu bat pairatu zuen 1984ko otsailean.

3

Alejandro Sáenz Sánchez

Data: 1985/12/30.

Adina: 58 urte.

Non jaioa: Garranzo (Errioxa).

Bizilekua: Lasarte-Oria (Gipuzkoa).

Seme-alabak: Seme bat.

Lanbidea, kargua, bestelakoak: Lasarte-Oriako Michelingo segurtasun-burua. Hamahiru urtez guardia zibil izandakoa.

Egilea: ETA.

Heriotza-lekua: Lasarte-Oriako Michelin enpresako aparkalekua.

Prozedura: Su-armaz egindako atentatua.

4

José Javier Urritegi Aranburu

Data: 1991/11/25.

Adina: 24 urte.

Non jaioa: Lasarte-Oria (Gipuzkoa).

Lanbidea, kargua, bestelakoak: Itxura denez, bi aste pasatxo zeraman Donostiako Chaplin pubean lan egiten.

Egilea: ETA.

Heriotza-lekua: Donostiako Larratxo auzoko Chaplin puba.

Prozedura: Su-armaz egindako atentatua.

Datu gehigarriak: *Libertad Digitalen* arabera, hamabost egun zeraman lanean Chaplin pubean. "Aurreko jabea –kontakten du– drogekin trafikatzeari akusatu zuten bandako salatariek, eta haren izena agertzen zen Guardia Zibilak ETAko Donosti taldeari atzemandako paperen artean, hilabete batzuk lehenago desartikulatu zutenean, 1991ko abuztuan".

5

Alfonso Morcillo Calero

Data: 1994/12/15.

Adina: 40 urte.

Non jaioa: Badajoz (Badajoz).

Bizilekua: Lasarte-Oriako Adarra kalea (Gipuzkoa).

Seme-alabak: Bi seme-alaba.

Lanbidea, kargua, bestelakoak: Donostiako Udaltzaingoko sarjentua eta Donostiako Udaleko Herritarren Segurtasuneko arduradun-burua. Zuzenbideko bigarren maila ari zen ikasten.

Egilea: ETA.

Heriotza-lekua: Lokian tiro egin zioten bere atari ondoan, Lasarte-Orian (Gipuzkoa).

Prozedura: Su-armaz egindako atentatua.

6

Miguel Ángel Blanco Garrido

Bahiketaren data: 1997/07/10.

Gorpua agertu zen data: 1997/07/12.

Heriotza-data: 1997/07/13.

Adina: 29 urte.

Non jaioa: Ermua (Bizkaia).

Seme-alabak: Ezkongabea.

Lanbidea, kargua, bestelakoak: PPko zinegotzia Ermuko Udalean. Enpresa Zientzian lizentziatua. Eibarko Eman Consulting enpresako langilea zen. 1995ean, PPko Nuevas Generacionen afiliatu zen.

Egilea: ETA.

Heriotza-lekua: Eibarren bahitu eta bi egunera, ehiztari batzuek aurkitu zuten Lasarte-Oriako eremu batean, Txartel hotelaren eta Kotxeras auzoaren artean, buruan bi tiro eta eskuak bizkarrean loturik zituela. Egoera kritikoan eraman zuten Donostia Ospitalera, eta hantxe hil zen, uztailaren 13an, goizaldeko 04:30ean.

Prozedura: Bahiketa eta su-armen bidezko hilketa.

Datu gehigarriak: ETAk ultimatum bat eman zion Espainiako Gobernuari: uztailaren 12a baino lehen euskal presoak Euskal Herriko espetxeetara ekartzeko, bestela zinegotzi gaztea hilko zuela eta. ETAk ezarritako epemuga igaro eta berrogeita hamar minutura, Miguel Ángel Blanco oso larri zaurituta agertu zen Lasarte-Orian. Blancoaren bahiketak eta heriotzak gaitzespen-mugimendu itzela eragin zuten: lehenbizi, zinegotziaren askatasuna eskatzeko; gero, hilketa gaitzesteko eta etxekoei elkartasuna adierazteko. Manifestazio asko egin ziren. Kontzentrazioak egin ziren HBren egoitzen aurrean. Gertaera hauen ondorioz sortu ziren Manos Blancas eta Ermuko Foroa.

7

Froilán Elespe Inciarte

Data: 2001/03/20.

Adina: 54 urte.

Non jaioa: Errenteria (Gipuzkoa).

Bizilekua: Urnieta eta Lasarte-Oria.

Seme-alabak: Bi seme.

Lanbidea, kargua, bestelakoak: 1987az geroztik, Lasarte-Oriako Udaleko PSE-EEko alkateordea. UGT sindikatuko afiliatua.

Egilea: ETA.

Heriotza-lekua: Buruan bi tiro jo zizkioten Sasoeta tabernan, Lasarte-Oriako Urko plazan (Gipuzkoa).

Prozedura: Su-armaz egindako atentatua.

Datu gehigarriak: 2003ko maiatzean, Lasarte-Orian Froilan Elespe Parke Botanikoa inauguratu zuten bere omenez.

Bizitzeko
eskubidearen
urraketak

2. Segurtasun-indarrek
bizitzeko eskubidearen aurka
egindako urraketak

1

Marcelo Gartziandia Aierdi

Gertaeren data: 1982/10/16.

Heriotza-data: 1982/10/19.

Adina: 37 urte.

Non jaioa: Alegia (Gipuzkoa).

Bizilekua: Tolosa (Gipuzkoa).

Seme-alabak: Hiru seme-alaba.

Lanbidea, kargua, bestelakoak: Galdaragilea. Pilotari ohia.

Egilea: Guardia Zibila.

Heriotza-lekua: Donostiako Gurutze Gorria, Lasarte-Orian tiroz larri zauritu eta hiru egunera.

Prozedura: Kale-jantzian zihoan guardia zibil batek tiro egin zion, oso gertutik eta aurrez aurre, azterketa balistikoaren arabera.

Datu gehigarriak: Ospitalean hiltzorian eman zituen hiru egunetan zehar familiakoei eta adiskideei kontaktu zenez, ez zuen errepide-kontrolak ikusi ez saltatu. Autotik txiza egitera jaitsi zen, eutsi ezin ziolako. 1985eko maiatzean egin zen epaiketa Probintzia Auzitegian (Gipuzkoan Estatuko Segurtasun Indarretako kide baten aurka egiten zen lehenbizikoa), eta guardia zibil bati sei urte eta egun bateko espetxe-zigorra ezarri zioten. Familiak mehatxuak eta irainak jaso zituen telefonoz.

Bizitzeko
eskubidearen
urraketak

3. **Egiletza argitu gabe**
duten urraketak **eta**
bestelakoak

1

Begoña Urroz Ibarrola

Atentatuaren data: 1960/06/27.

Heriotza-data: 1960/06/28.

Adina: 22 hilabete.

Non jaioa: Lasarte-Oria (Gipuzkoa)

Egilea: DRIL (Directorio Revolucionario Ibérico de Liberación). Portugaleko eta Espainiako guevarista libertarioek osatzen zuten, eta Oliveira Salazarren eta Francisco Francoren diktadurak botatzeko borrokatzen ziren.

Heriotza-lekua: Donostiako Amara auzoko geltokia, bomba su-eragile batek gorputzaren zati handi batean eragindako erredura larrien ondorioz. Perpetuo Socorro Klinikari hil zen hurrengo egunean.

Prozedura: Bomba su-eragile bat leherrarazita.

Datu gehigarriak: Atentatu berean zauritutakoak: Baleren Bakaikoa Azurmendi, Pascual Ibáñez Martín, Francisco Sánchez Bravo, María García Moras eta Soledad Arruti Etxegoien. Bost lehergailu egon ziren egun berean: Zaragozan (Bartzelona-Madril posta-trena), Madrilgo eta Bartzelonako Iparreko kontsignetan, eta Donostiako Iparrekoan eta Amarakoan. Eta, hurrengo egunean, Bilboko Atxuri geltokian. DRILeko bederatzi kide epaitu zituzten atentatu horientatik. Ikertzaile eta historialarien arabera, ETAk urte haietan ez zeukan halako sei atentatu burutzeko gaitasunik hainbeste lekutan. Barne Ministerioaren 2014ko web-orria kontsultatuta, oraindik ere 1968koak dira ETArri leporatzen dizkion lehen bi hildakoak. Gaur egun nahikoa dokumentatutzat jotzen da DRIL izan zela.

Erabilitako iturri eta zerrendak

- ABC: *ABC Especiales, Todas las víctimas del terror*, www.abc.es/especiales/eta/victimas
- Alonso, Rogelio, Florencio Domínguez y Marcos García Rey, *Vidas rotas. Historia de los hombres, mujeres y niños víctimas de ETA*, Espasa, Madril, 2010.
- Arartekoa: *Euskadin terrorismoaren biktimei erakundeek emandako arreta*, Eusko Legebiltzarrari egindako txosten berezia, 2009ko ekaina.
- Argituz (Giza Eskubideen Aldeko Elkarte), www.argituz.org
- Arovite, Valentin de Foronda Gizarte Historiarako Institutua (UPV-EHU). www.arovite.com/bases-de-datos/
- AVT (Terrorismoaren Biktimen Elkarte). www.avt.org
- Barne Ministerioa. www.interior.gob.es/
- Calleja, Jose Maria; Sanchez-Cuenca, Ignacio: *La derrota de ETA. De la primera a la última víctima*, Adhara, Madril, 2006.
- Covite (Euskal Herriko Terrorismoaren Biktimen Elkarte). www.covite.org
- Egin: *Anuarios 1977-1982 eta Anuarios 1982-1997*.
- El Correo. <http://especiales.elcorreo.com/2006/eta/index.html>
- El País: *Las Víctimas*. www.elpais.com/especial/eta/victimas.html
- Euskal Memoria Fundazioa: *Datu-basea*. www.euskalmemoria.com
- Eusko Jaurlaritza. www.lehendakaritza.ejgv.euskadi.net/r48-subpaz/es/
- Fernando Buesa Blanco Fundazioa (dokumenta- zio- eta ikerketa-zentroa). www.fundacionfernandobuesa.com
- Fonseca, Carlos (koord.). 1960. eta 2014. *urteen artean hildakoak eragindako erakunde terroristen atentatuen auzibideari buruzko txostena. Euskal kasua*. Bakegintza eta Bizikidetzarako Idazkaritza Nagusiaren enkarguz egina. Eusko Jaurlaritza. 2014ko abendua.
- Giza Eskubideen Zuzendaritza: *Motibazio politikoko indarkeria-egoeran gertatutako giza eskubideen urraketen eta sufrimendu bidegabeen biktimei buruzko txostena*, Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2008. www.lehendakaritza.ejgv.euskadi.net/r48-subpaz/es
- Juan March Fundazioa. Espainiako trantsizioari buruzko Linz artxiboa. CEACS. www.march.es/ceacs/biblioteca/proyectos/Linz/

- Lazkaoko Beneditarren Fundazioaren Dokumentaziounea. www.lbfundazioa.org
- Libertad Digital: *In Memoriam: No olvidar lo inolvidable*. www.blogs.libertaddigital.com/in-memoriam/
- Marrodan, Javier; Araluce, Gonzalo; Garcia de Leaniz, Rocio; Jimenez, Maria: *Relatos de plomo. Historia del terrorismo en Navarra 1960-86*, Iruñea, Nafarroako Gobernua, 2013.
- Nuñez, Luis (koord.): *Euskal Herria y la Libertad* (8 lib.), Tafalla, Txalaparta, 1993.
- Pulgar Gutierrez, Belen: *Víctimas del Terrorismo: 1968-2004*, Madril, Dykinson, 2004.
- Terrorismoaren Biktimen Fundazioa. www.fundacionvt.org
- Terrorismoaren Biktimen Fundazioa: *Asesinatos de ETA en Álava*. www.alava.net
- Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritza: *Kontrolatu gabeko taldeen, eskuin muturreko taldeen eta GALen terrorismoak eragindako biktimei buruzko txostena*, Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2008. www.interior.ejgv.euskadi.net/r42440/es/contenidos/informacion/informacion_documentos_interes/es_document/adjuntos/informe%20final.pdf
- Vasco Press Agentzia: "Crónica de documentación y actualidad", 1.176. alea, 2004ko abuztua.
- Zenbait egunkari: *ABC, Berria, Deia, Diario de Noticias, Egin, El Correo, El Diario Vasco, El Mundo, El País, Euskaldunon Egunkaria, Gara, Hitz, La Razón, La Vanguardia, Noticias de Álava, Noticias de Gipuzkoa*.